Levende bøker og død kapital

Omløpstallet som styringsverktøy

Af Jannicke Røgler & Tord Høivik

Abstract

Blant bibliotekarer er omløpstallet, altså utlån/bestand, en kjent, men lite brukt størrelse. Artikkelen undersøker hvilket bidrag omløpstall kan ha i utviklingen av det moderne bibliotek. Omløpstallet viser bruksverdien av bibliotekets samlinger. Lave tall betyr at faglige tiltak bør settes inn. De fleste norske folkebibliotek har større samlinger enn nødvendig. Ved å vise til omløpstallene blir det lettere å vinne gehør for kassering.

Fagmiljøet trenger teoretisk forståelse av og praktisk veiledning i bruken av denne indikatoren. Vi oppsummerer faglitteraturen og analyserer et variert empirisk materiale for å oppnå dette. Norske omløpstall ligger lavest i Norden. Halve variasjonen er knyttet til folketallet. Små kommuner har svært lave omløpstall, spesielt av bøker. Det nordiske fagmiljøet har i liten grad utviklet normer for samlingsstørrelse, omløpstall og kassering. Vi viser hvordan bibliotekarer kan beregne omløpstall i samlinger og delsamlinger og avslutter med forslag til praktiske normer.

Jannicke Røgler, bibliotekrådgiver,
Buskerud fylkesbibliotek,
jannicke.rogler@bfk.no
Tord Høivik, seniorrådgiver,
Høgskolen i Oslo og Akershus,
tordhoivik@gmail.com

Innledning

Prestasjonsmålinger (performance measurement) har fått en stadig viktigere rolle både i bibliotekforskningen og i praksisfeltet. Biblioteklederе ønsker i større grad å utvikle eget bibliotek ved å anvende en kunnskapsbasert praksis. Evalueringen av det norske kulturløftet viste at folkebibliotekene har vært tapere i den kommunale budsjettkampen gjennom mange år (Enger & Norge Kulturdepartementet, 2013). Da øker også behovet for målinger som kan sikre best mulig ressursutnyttelse og samtidig vise samlingens relevans for bibliotekeierne. Omløpstallet, altså forholdet mellom utlån og bestand i en samling eller delsamling, viser i hvilken grad samlingen blir tatt i bruk. Omløpstallet er dermed en indikator for bruksverdien av en samling. Selv om omløpstallet er et kjent begrep i bibliotekfaget, har indikatoren vært lite diskutert og sjelden tatt i bruk i samlingsutviklingen.

Artikkelen undersøker spørsmålet: Hvilket bidrag kan omløpstall ha i utviklingen av det moderne bibliotek? På bakgrunn av dette spørsmålet gir artikkelen anbefaling om bruk av normtall som sentral metode for at bibliotek skal kunne realisere visjonen om det moderne bibliotek. I tillegg presenterer vi realistiske normtall som vi mener bør brukes av norske folkebibliotek.

Artikkelen argumenterer for at omløpstallet kan være en velbegrunnet og høyst anvendbar styringsindikator på alle forvaltningsnivåer i biblioteksystemet:

lokalt, regionalt og nasjonalt. Omløpstallet egner seg til å dokumentere status og til å planlegge utvikling av bibliotek på alle tre nivåer. Artikkelen konsentrerer seg om folkebibliotekene, men mye av innholdet er også relevant for fagbibliotek.

Når vi begynner å undersøke omløpstall systematisk, finner vi store variasjoner mellom delsamlinger, mellom bibliotek og mellom ulike land. Artikkelen legger vekt på å gjøre disse forskjellene synlige. Siden lave omløpstall betyr lav bruk, er det generelt en målsetting å oppnå høye omløpstall. For å vurdere de faktiske omløpstallene, er det en fordel å kunne vise til retningslinjer eller normer. Slike normer må i praksis utvikles land for land. Forskjellene mellom land er for store til at normene kan være globale.

I artikkelen kombinerer vi et statistisk og et ledelsesteoretisk perspektiv. At omløpstallet er viktig kan begrunnes økonomisk og statistisk. Det er imidlertid ikke nok å presentere indikatoren som et nyttig verktøy. Omløpstallet må også anerkjennes og tas i bruk av de ansatte. Systematisk bruk av indikatorer betyr at premissene for beslutninger endres. Overgangen fra tradisjonell til kunnskapsbasert praksis er en innovasjonsprosess som krever organisatorisk læring. Å gjennomføre dette er en ledelsesoppgave.

Prestasjonsmålinger og samlingsutvikling er sentrale områder i drift og utvikling av bibliotek. Utvikling av standardiserte metoder og fastsetting av felles normer kan bidra til regelstyring av bibliotekdriften. Formalisering av arbeidsprosessene vil kunne oppfattes som tvangspreget byråkrati. Men på sitt beste vil formaliserte metoder og normer være det Adler og Borys (1996) omtaler som støttende byråkrati. Et støttende byråkrati kjennetegnes av regler som er basert på kunnskap og erfaringer og som er tydelig metode- og prosedyreorientert. For ansatte fremstår reglene som "hjelpemidler som uttrykker meningsinnholdet i arbeidsoppgavene og gir anledning til personlig utvikling" (Kirkhaug, 2013, s.34).

I artikkelen argumenterer vi for at omløpstallet kan brukes som et systematisk hjelpemiddel i samlingsutvikling og som en sentral indikator for nasjonalt og regionalt utviklingsarbeid. Vi har analysert nasjonal og internasjonal bibliotekstatistikk for å komme frem til anbefalinger for omløpstall i folkebibliotek. De norske omløpstallene ligger svært lavt. Skal normtall bli brukt, må de oppleves som realistiske. Vi har derfor ikke foreslått en felles internasjonal standard, men normer som norske bibliotek bør kunne realisere i løpet av en femårsperiode. Normene varierer med boktypen og med bibliotekets størrelse.

I Ranganathans (1931) fem lover for bibliotekvitenskap finner man støtte i hvorfor omløpstallet er så viktig og hvorfor det ikke må være for lavt. Bøker er til for å brukes er Ranganathans første lov. Dette handler om tilgang og bruksverdi. Et lavt omløp er en indikasjon på at biblioteket minner mer om et boklager enn et vitalt bibliotek med en samling av stor nytte og verdi for lånerne. Flere bibliotekforskere peker på Ranganathans fjerde lov om å spare tid for leseren som den viktigste loven i dag hvor vi har overflod av informasjon og hovedutfordringen er mangel på tid til å velge ut (Connaway & Faniel, 2015). Bibliotekets boksamling utgjør i dag bare en liten del av det som er tilgjengelig for brukerne. Dette stiller desto større krav til at det som befinner seg på hyllene er relevant for lokalsamfunnet. Få lånere tar seg tid til å lete på hyllene blant en mengde utdatert litteratur.

Den empiriske analysen viser store forskjeller i omløpstallet for bøker. Forskjellene blir analysert og forklart ut fra ulike variabler og årsakssammenhenger. Kommunens størrelse er den viktigste variabelen. For å avdekke faktorene som påvirker omløpstallet kan vi skrive indikatoren som forholdet mellom to andre indikatorer: utlån pr. innbygger og bestand pr. innbygger. Det viser seg at bestanden slår sterkest ut (Høivik, 2015b). Samlingens størrelse blir særlig påvirket av kasseringsrutinene. De fleste små bibliotek opprettholder alt for store boksamlinger. I de minste kommunene bidrar også tilveksten av bøker fra Kulturrådets innkjøpsordning for litteratur til det høye volumet (Kulturrådet, 2015).

Noen årsaksvariable kan bibliotekarene selv påvirke mens andre bestemmes av faktorer utenfor stabens kontroll. Kassering er det enkleste tiltaket for å øke omløpet. Ved å kassere vil omløpstallene og samlingenes relevans for innbyggerne øke. Problemene med lave omløpstall og unødig store samlinger er særlig knyttet til den trykte boka. Selv om vi i denne artikkelen kun diskuterer boksamlinger, er metodikken som presenteres anvendbar på alle medietyper i bibliotekets samlinger. Det sier seg selv at økt utlån også bidrar til høyere omløpstall. Men når det gjelder utlånet, er det ikke nødvendig med bevisstgjøring og

opplæring, fordi både utlån og besøk pr. innbygger er godt innarbeidet som styringsindikatorer.

Biblioteklovens av 1985 gjennomgikk en større revidering i 2013. Etter denne endringen pålegges nå alle folkebibliotek å være "en uavhengig møteplass og arena for offentlig samtale og debatt" (Lov om folkebibliotek, 1985). Dette stiller nye krav til utformingen av bibliotekrommet og setter de fysiske samlingene under økt press. I Ranganathans (1931) femte lov heter det at biblioteket er en voksende organisme. Dette organiske perspektiver på bibliotekutvikling har mange biblioteklederе tatt inn over seg. Mye inspirasjon er hentet fra dansk bibliotekforskning og da særlig de fire modellene for folkebibliotek utviklet av Andersson og Skot-Hansen, (1994) som senere er videreutviklet til "fire-romsmodellen". Modellen er en visjon for det moderne bibliotek og ble utviklet som del av arbeidet i "Udvalget om folkebibliotekerne i vidensamfundet". Modellen består av fire ulike overlappende rom: læringsrommet, inspirasjonsrommet, møterommet og det performative rommet (Styrelsen for bibliotek og medier, 2010). Store bybibliotek tar konsekvensen av brukernes endrede behov og er i ferd med å gjennomføre store kasseringsprosjekter. Som eksempler skal Deichmanske bibliotek kassere rundt 300 tusen medier (Christiansen, 2014) og København biblioteker er i ferd med å redusere sin bokstamme med 450 tusen eksemplarer (Thorsen, 2015).

Biblioteklovens formålsparagraf stiller konkrete krav til folkebibliotekenes samlinger "Det enkelte bibliotek skal i sine tilbud til barn og voksne legge vekt på kvalitet, allsidighet og aktualitet" (Lov om folkebibliotek, 1985). En samling som oppfyller disse kravene er det rimelig å kalle relevant. En slik samling tilfredsstiller brukernes ønsker om adgang til de nye bøkene (aktualitet). Den ivaretar interessene til ulike brukere med ulike behov (allsidighet). Den legger samtidig vekt på bøkenes kvalitet. Det kan selvsagt diskuteres om bokas kvalitet skal defineres av brukeren eller av bibliotekaren. I vårt perspektiv, der omløpstallet bestemmes av utlån og bestand, er det i praksis brukeren som bestemmer kvaliteten. Bøker som ingen er villige til å lese mangler kvalitet i brukernes øyne. Biblioteklovеn sier imidlertid ingen ting om samlingens størrelse. I Norge finnes det heller ingen forskrifter eller faglige normer som antyder hvor store samlinger et vanlig folkebibliotek bør ha.

Med denne artikkelen ønsker vi å etablere omløpstallet som en sentral indikator i norsk og nordisk bibliotekutvikling. Vi starter med en gjennomgang av metodikken, begrepet omløpstall og faglitteraturen på området. I den empiriske delen ser vi på norske og utenlandske omløpstall fra ulike vinkler: variasjon over tid (tidsrekker), variasjon mellom land og mellom bibliotek (etter størrelse) og forskjeller mellom delsamlinger. Deretter viser vi hvordan omløpstallet kan være et nyttig verktøy for bibliotekutvikling på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå. Artikkelen avsluttes med forslag til normer for omløpstall i norske folkebibliotek.

Metodisk utgangspunkt og begrepsavklaring

Artikkelen bygger på offentlig publisert statistikk fra ulike land. Hovedtyngden av det analyserte datamaterialet er hentet fra den norske bibliotekstatistikken som Nasjonalbiblioteket har ansvar for å samle inn. Nasjonalbiblioteket har publisert rådata for perioden 2005-2014 som er benyttet i analysen (Nasjonalbiblioteket, 2015).

Omløpsbegrepet
Omløpstallet er et mål for den faktiske bruken av en boksamling og er knyttet til en spesifikk samling. Omløpstallet er utlånet delt på bestanden. Et omløpstall på 2,0 betyr at bøkene i gjennomsnitt lånes ut to ganger i året. Omløpstallet kan også defineres som (utlån pr. innbygger) / (bestand pr. innbygger). Det betyr at (bestand pr. innbygger) = [(utlån pr. innbygger) / omløpstallet]. Vi tar et regneeksempel. Dersom vi krever et omløpstall på minst 2,0 og har et utlån på fire bøker pr. innbygger, må samlingen begrenses til to bøker pr. innbygger.

Omløpstallet bør bygge på antall førstegangsutlån. En fornyelse betyr jo ikke et utlån til en ny person, men en forlengelse av utlånsperioden. Etter hvert har systemene blitt så effektive at det er svært enkelt for brukerne å fornye selv. Statistikken viser at fornyelsene utgjør en stigende andel av det samlede utlånet. I femten større bibliotek rundt Oslofjorden økte fornyelsesprosenten for bøker fra atten i 2008 til tjueåtte i 2013 (Høivik, 2015a). Bibliotekene har også ulik fornyelsespraksis. Dermed blir bruttotallet lite nyttig som en sammenlignbar størrelse. I Norge ble utlånet for første gang delt opp i førstegangsutlån og fornyelser i 2008. Deretter kan vi beregne både brutto- og netto omløpstall. Nettotallene er de mest korrekte i

forhold til selve omløpsbegrepet. Hvis vi skal foreta sammenlikninger med tidligere år, eller med andre land som ikke skiller mellom brutto- og nettoutlån, må vi oftest holde oss til brutto omløpstall.

Alle faktorer som begrenser utlånet kan slå ut i omløpstallet. Dette gjelder blant annet bibliotek hvor en betydelig andel av samlingene står i magasin. Bøkene er i og for seg stilt til rådighet, men reell tilgang forutsetter søk i bibliotekbasen og at bibliotekaren henter fram materialet. Skal omløpstallet gi et korrekt bilde av utnyttelsesgraden, kan bestanden bare omfatte de bøkene som faktisk var tilgjengelige for utlån. Bøker i referansesamlinger og spesialsamlinger som ikke kan lånes ut må holdes utenfor. I den nasjonale statistikken er det ikke mulig å skille de to delene av samlingen fra hverandre.

En faktor som gjør denne feilkilden mindre, er at mange bibliotek de senere årene har minimert referansesamlingen eller innlemmet den i den ordinære samlingen. For eksempel har det største biblioteket i Buskerud, Drammen bibliotek, ikke lenger egen referansesamling. Spesialsamlinger som ikke kan lånes omfatter ca. to tusen titler, noe som utgjør to prosent av den totale samlingen i Drammen. Det observerte omløpstallet blir dermed et par prosent lavere enn det det burde være. Unøyaktigheter på dette nivået har minimal betydning for våre analyser.

Filialstruktur og presensbruk (bruk av samlingen internt i biblioteket) er to andre feilkilder. Mange norske bibliotek har filialer i tillegg til hovedbiblioteket. Hvis avdelingene ligger langt fra hverandre og betjener ulike lokalsamfunn, ville det vært mer naturlig å beregne omløpstallene for hver enkelt avdeling enn for kommunens biblioteksystem som helhet. Siden den nasjonale statistikken per i dag ikke omfatter tall på avdelingsnivå, har vi liten mulighet til å undersøke forskjellene i omløp på filialer og hovedbibliotek. Med forslaget til endringer av den nasjonale bibliotekstatistikken fremlagt sommeren 2015, vil det fra og med innlevering av statistikk for 2015 bli mulig å regne ut omløpstallet også for filialer (Røgler, 2015a). I tillegg mangler vi data om presensbruk. Selv om bøkene ikke blir lånt ut av huset, blir de jo aktivt brukt. Men det er rimelig å anta at presensbruken vil være lavere i folkebibliotek enn i utdanningsbibliotek.

Litteraturgjennomgang

Selv om omløpet er et godt mål for bruksverdien, er det skrevet forholdsvis lite om denne indikatoren. De publikasjonene vi har funnet kan deles inn i tre ulike kategorier: anbefalinger og standarder, undersøkelser gjennomført i ulike bibliotek og bøker om samlingsutvikling hvor omløp inngår som en egen del.

I noen få land er det utarbeidet anbefalinger, normer og standarder som også omfatter omløpstallet. National Acquisitions Group (NAG) er en engelsk organisasjon som blant annet utvikler retningslinjer og standarder for samlingsutvikling. NAGs retningslinjer er brukerstyrte og skal representere beste praksis. NAG benytter begrepet "stock issue rate" om omløpstall. Anbefalingene er delt inn etter type bibliotek og antall innbyggere i bibliotekets nedslagsfelt (National Acquisitions Group, 2007 s. 16). Regionbiblioteket for Bracknell Forest Council følger i hovedsak NAGs retningslinjer. Skjønnlitteratur for barn og voksne er anbefalt et omløp på mellom 4-6 per år. Faglitteraturen for voksne bør ha et omløp på mellom 4-5 per år, mens omløpet for barn bør ligge på 3-4 (Bracknell Forest Library & et al., 2012, s. 26). I et nordisk perspektiv er dette svært høye tall, slik vi ser av tabell 2 og 3. Texas State Library and Archives Commission har utviklet et omfattende sett av normer hvor omløpstallet inngår. Her understrekes det at det er bruken av samlingen som er viktig, ikke størrelsen (Texas State Library and Archives Commission et al., 2004 s. 6). Vi kommer tilbake til disse normene mot slutten av artikkelen.

Vi finner få eksempler på faglige studier av omløpstallet. Men det ser ut til at Stanley J. Slote står sentralt i kasseringslitteraturen. Hans bok "Weeding library collections" omtaler en studie gjennomført i 1973. Studien påviste en sammenheng mellom kassering og omløp av skjønnlitteratur. I studien ble 20 prosent av skjønnlitteraturen kassert. Seks måneder etter kassering hadde utlånet økt til 106 prosent av tidligere utlån, og ytterligere 121 prosent etter 20 måneder (Slote, 1997, s. 64). Loriene Roy (1990) undersøkte også sammenhengen mellom kassering og omløp. Etter at ti prosent av den delen av samlingen med lavest bruk ble kassert, økte utlånet med ni prosent. Anbefalingen er å kassere mer enn ti prosent av samlingen for best effekt (Roy, 1990).

Svenske Lars Höglund foreslo i 2001 at det gjennomsnittlige omløpstallet for bøker bør ligge på mellom

4 og 5. Tallet er basert på utnyttelsesgrad, fornyelse av bestanden og antall bøker innenfor hver delsamling (Höglund, 2001). I Wayne Dishers bok om samlingsutvikling (Disher, 2014) er omløpet et sentralt effektmål. Disher deler ikke inn etter medietype, men opererer i stedet med et anbefalt totalt omløp mellom 6 og 10. Tallet virker urealistisk høyt. I en artikkel fra 2002 undersøkte Julie Banks de lave omløpstallene for fagbøker i et utdanningsbibliotek. Hun brukte delsamlingen i statsvitenskap som eksempel og undersøkte hvilke faktorer som hadde størst betydning for omløpet. Overgangen til informasjonssøking på Internett og i elektroniske referansebaser hadde størst betydning, etterfulgt av hyllehøyde. Bøker som stod i ansiktshøyde ble lånt mest ut. Forfatteren ble overrasket over det lave utlånet. Tre femtedeler av denne delsamlingen hadde aldri vært utlånt eller bare utlånt en gang (Banks, 2002 s. 113).

Mange bibliotekarer er opptatt av mulighetene det fysiske bibliotekrommet gir for aktiv formidling og markedsføring av bøker. I sin bok om brukervennlige bibliotektjenester anvender Matthews (2009) begrepet "merchandising", som kan oversettes med profilering eller eksponering av en vare eller tjeneste. Matthews vurderer bibliotekene i økonomiske termer. Når aktiv formidling øker omløpet, høster samfunnet verdien av pengene investert i boksamlingen. Hibner og Kelly (2010) benytter omløpstallet som indikator i sin bok om samlingsutvikling. De setter ikke konkrete mål på omløpet, men understreker at et lavt omløp kan indikere at samlingen er lite populær. De argumenterer for at "biblioteklederе må bruke omløpstallet som mål for å sikre maksimalt utbytte av innkjøpsbudsjettet" (Hibner og Kelly, 2010, s. 92, egen oversettelse).

Selv om bibliotekene er opptatt av å øke omløpstallet, kan det være problematisk med en samling kun styrt av etterspørsel. Niels Ole Pors ønsker høy bruk av samlingene, men påpekte samtidig at dette kan få uheldige kulturpolitiske konsekvenser. Bibliotekenes samfunnsoppdrag handler om mer enn det rent etterspørselsstyrte i tjenester og samlinger (Pors, 1994). Innkjøpsordningen for litteratur er en særnorsk ordning hvor staten ved Kulturrådet kjøper inn et fast antall bøker i ulike kategorier til folkebibliotek. Rundt 600 titlene kjøpes inn årlig og fordeles gratis til bibliotekene (Kulturrådet, 2014). Innkjøpsordningen utgjør for mange folkebibliotek et verdifullt tilskudd til bokstammen fordi kommunenes midler til innkjøp av medier, har vist en synkende tendens (Enger & Norge Kulturdepartementet, 2013). Samtidig kritiseres ordningen ettersom bibliotekene må ta i mot mange titler de ordinært aldri ville kjøpt inn fordi de ikke blir utlånt. Dette understrekes i Cecilie Napers (1996) forskning på innkjøpsordningen. Naper fant at utlånet var sterkt konsentrert rundt et fåtall norske forfattere og sjangre "Samtidig som tallet på utgivelser går oppover, er det altså slik at en betydelig del av den innkjøpte litteraturen brukes lite" (Naper, 1996, s. 71). 600 titler i tilvekst årlig hvorav en stor andel blir stående som hyllefyll, er en viktig medvirkende årsak til de lave omløpstallene vi finner i Norge. På den annen side kan innkjøpsordningen bidra til å motvirke at norske bibliotek blir rent etterspørselsstyrte.

Statistisk analyse

I dette avsnittet vil vi belyse omløpstallene empirisk. Det første diagrammet viser utviklingen i bokomløp, bestand og utlån for Norge i perioden 1919-2013. Deretter analyseres kommunestørrelsens eller bibliotekdistriktets betydning for omløpstallet, i og utenfor Norge. Avsnittet avsluttes med eksempler på omløpstall i delsamlinger.

Tidsrekke for omløp, bestand og utlån
Den historiske utviklingen av folkebibliotekenes boksamlinger, utlån og omløpstall er vist i figur 1. Venstre akse angir omløpet, mens høyre akse viser bestand og utlån pr. innbygger. Data for noen av krigsårene mangler.

Fra tidlig på nittitallet har utlånet pr. innbygger vært synkende. Antall bøker pr. innbygger vokste nokså jevnt fra 1919 til midten av nittiårene, med særlig sterk vekst på syttitallet. En viktig forklaring på den voksende bestanden er innkjøpsordningen for litteratur, som ble opprettet i 1965. Ordningen bidro til en sterk vekst i antall titler. Fra 1965 til 1980 økte antall bokutgivelser med mer enn sytti prosent (Statistisk sentralbyrå, 2015a).

Omløpstallet toppet seg tidlig på trettitallet og har deretter fulgt en synkende trend. På nittitallet ble gjennomsnittsboka knapt lånt ut en gang i året. Fra 1995 begynte et systematisk arbeid med å redusere de alt for store boksamlingene. I perioden 2002 til 2012 har samlingene minket med over to millioner bind. Dette har ført til en svak økning i det nasjonale

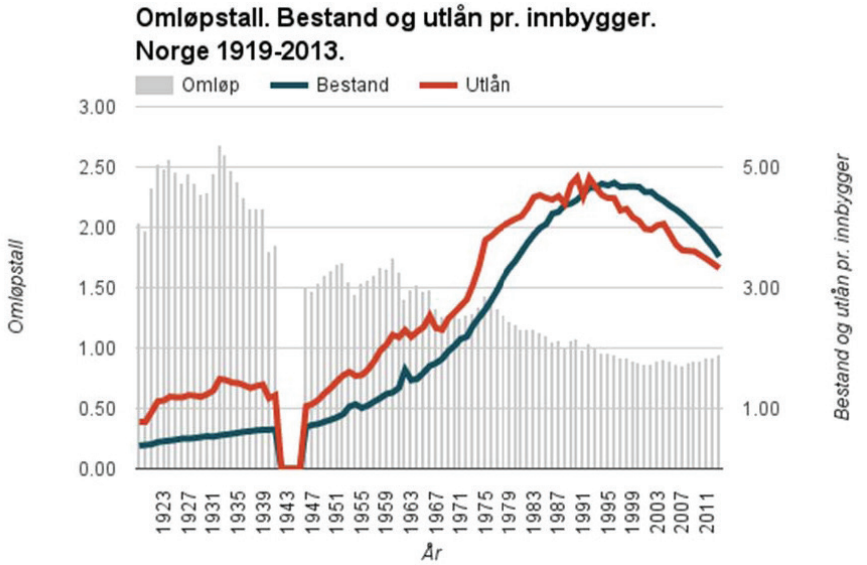

Figur 1. Utvikling av omløp, bestand og utlån pr. innbygger.
Kilde: Statistisk sentralbyrå (uten dato), http://www.ssb.no/a/histstat/tabeller/6-10.html og Cato Hernes Jensen (red.) Kulturstatistikk 2013. Oslo: Statistisk sentralbyrå, 2014.

omløpstallet. Ut fra The International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) anbefalinger om to til tre bøker pr. innbygger har de norske folkebibliotekene fortsatt store lagre (Koontz & Gubbin, 2010). I 2014 hadde norske folkebibliotek gjennomsnittlig 3,4 bøker pr. innbygger, betydelig over IFLAs anbefaling.

Kommunestørrelse
Den viktigste faktoren som påvirker omløpstallet er bibliotekets størrelse etter antall innbyggere. Store bibliotek har generelt høyere omløpstall enn små bibliotek. I tabell 2 ser vi at de største norske kommunene har nesten fire ganger så høye netto omløpstall som de minste.

Det er også klare forskjeller mellom boktyper.

- Skjønnlitteratur for barn har høyere omløpstall enn skjønnlitteratur for voksne
- Skjønnlitteratur for barn ligger høyere enn faglitteratur for barn
- Faglitteratur for barn ligger høyere enn faglitteratur for voksne
- Skjønnlitteratur for voksne ligger høyere enn faglitteratur for voksne

Folketallets betydning kommer særlig klart fram hvis vi plotter omløpstallet mot kommunens størrelse. Spredningsdiagrammet (fig. 2) viser en sterk sammenheng mellom omløpstallet og logaritmen til kommunens folketall.

Befolkning (000)	Bøker brutto	Bøker netto	Barn skjønn netto	Voksen skjønn netto	Barn fag netto	Voksen fag netto
100+	1.77	1.16	1.87	1.20	1.16	0.70
50-100	1.45	1.02	1.67	0.97	1.20	0.60
20-50	1.27	0.94	1.40	1.00	0.81	0.46
10-20	1.04	0.79	1.21	0.80	0.74	0.40
5-10	0.69	0.53	0.76	0.54	0.51	0.27
<5	0.38	0.33	0.46	0.29	0.34	0.16

Tabell 2. Omløpstall etter antall innbyggere. Norge 2014. Medianverdier.
Kilde: Høivik (2015d). Norske omløpstall 2014. 31.10.2015. http://bit.ly/1MpzJ3N

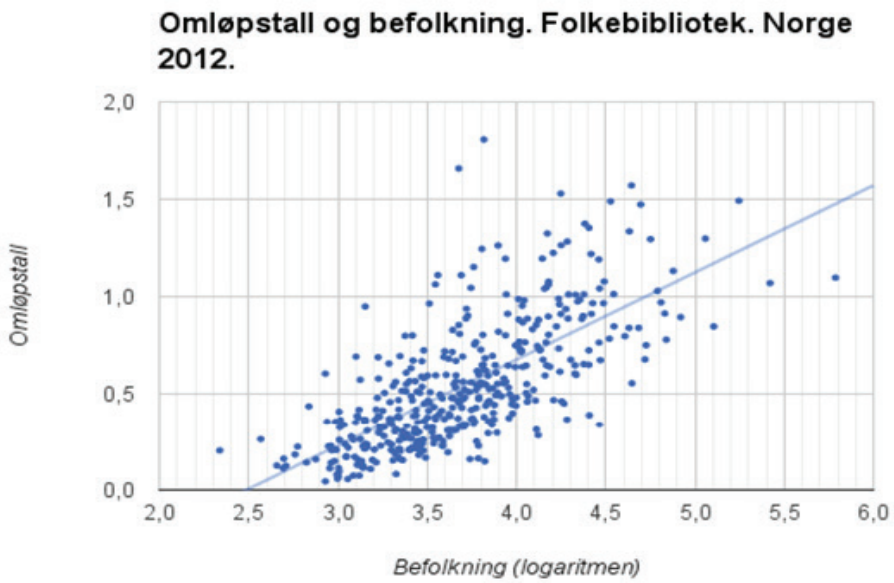

Figur 2: Sammenheng mellom omløpstall og antall innbyggere. Kilde: Høivik (2015c). Hva styrer omløpstallet? 7.11.2015. http://bit.ly/1MM57Zy

Korrelasjonen ligger på 0,7. Det innebærer at så mye som halvparten av variasjonen i omløpstall kan tilskrives kommunens størrelse. Korrelasjonen mellom omløpstallet og det absolutte folketallet er svakere. Det er altså den relative, ikke den lineære, økningen av folketallet som er tettest koplet til omløpshastigheten.

At omløpstallet stiger med størrelsen på bibliotekdistriktet gjelder også internasjonalt som vist under i tabell 3.

Samtidig viser tabell 2 og 3 at Norge har de klart laveste omløpstallene i gruppen av land det er mulig og naturlig å sammenlikne med. Rekkefølgen blir: 1. Delstaten Victoria (Australia); 2. New Zealand; 3. Danmark; 4. Finland; 5. Sverige; 6. Norge. Lave omløpstall er først og fremst et tegn på dårlig samsvar mellom tilbud og etterspørsel. Det at så mange tradisjonelle "bibliotekland" ligger langt over Norge, betyr at mye kan forbedres.

Kommunestørrelsen påvirker en rekke sentrale faktorer i bibliotekdriften som åpningstider, beman-

Land År	Victoria (Aus) 13/14	New Zealand 13/14	Danm. 2014	Finl. 2014	Finl. 2014	Sver. 2014	Sver. 2014	Sver. 2014
Befolk. (000)	**Med.**	**Med.**	**Bøker**	**Med.**	**Bøker**	**Med.**	**Bøker**	**Bøker netto**
100+	5.60	4.17	4.09	3.55	3.24	2.12	1.97	1.43
50-100	4.00	3.51	3.24	2.50	2.22	1.92	1.73	1.33
20-50	2.95	3.9	2.89	2.48	2.24	1.75	1.62	1.27
10-20	2.00	2.15	2.74	1.72	1.51	1.31	1.23	0.88
5-10		1.9		1.56	1.31	1.08	1.01	0.76
<5				0.96	0.81	0.96	0.88	0.64

Tabell 3. Omløpstall etter antall innbyggere. Utvalgte land 2013/2014. Medianverdier. Kilde: Høivik (2015b). Omløpstall i fem land. 3.11.2015. http://bit.ly/1WOE0Ie

ning, mediestamme, besøk, lokaler, mediebudsjett og utlån. Bibliotek i større kommuner har flere ansatte, noe som gir mer tid til samlingsutvikling. Flere ansatte gir også mulighet for lengre åpningstider og mer tid og avsatte til aktiv formidling. Bibliotek som har åpent når innbyggere har fri til å gå på biblioteket, vil ha høyere besøk, noe som igjen kan føre til høyere utlån. Større bibliotek vil også ha større mediebudsjetter som gir mulighet for flere brukerstyrte innkjøp. Romslige mediebudsjetter gjør dem mindre avhengig av den sentralstyrte innkjøpsordningen for litteratur (Kulturfondet).

Samlingens alder har stor betydning for omløpet. Med mer penger på mediebudsjettet vil mediestammen kunne fornyes raskere. I følge Nick Moore bør 50 prosent av samlingen være yngre enn fem år for å sikre et rimelig omløp av samlingene (Moore, s. 82). Hvilke variable de bibliotekansatte selv kan påvirke og hvilke som har mer strukturell karakter har betydning for omløpstallet. Kasseringsrutinene, mediebudsjettet og andelen av kulturfondbøker er de viktigste faktorene som påvirker samlingens størrelse og sammensetning. Kassering er den faktoren det er enklest å påvirke for de bibliotekansatte.

Delsamlinger

Niels Ole Pors (1994) var opptatt av variasjonen i utlånet mellom delsamlinger. Fagbøkene ved hovedbiblioteket på Deichmanske bibliotek er et godt eksempel. Deichmanske er Norges største folkebibliotek. Det betjener nesten sju hundre tusen innbyggere. I figur 3 har vi beregnet omløpstallet for alle hundregruppene i Deweys klassifikasjonssystem for voksen faglitteratur. Det er skilt mellom bøker utgitt før 1979, bøker fra perioden 1980-1999 og bøker utgitt etter 2000.

Figuren viser at omløpshastigheten synker drastisk når bøkene blir eldre. De nyere fagbøkene kan bli lånt ut fra en til tre ganger i året. De eldste er hyllefyll. De blir typisk lånt ut en gang hvert tiende år. Bøkene fra åtti- og nittiårene har omløpstall i området 0,1 til 0,5. Når vi vurderer disse tallene, må vi imidlertid ta i betraktning at store deler av samlingen befinner seg i lukket magasin. I dag blir disse bøkene bare synlige for lånere som søker i katalogen. Det kan tenkes at utlånet, og dermed omløpstallet, ville vært høyere dersom de eldre bøkene hadde stått på åpne hyller. Men det kan også tenkes at bøkene faktisk har gått ut på dato. Hvis det fantes plass nok til å stille dem ut sammen med den nye litteraturen, kunne det rett og slett redusere det samlede utlånet fordi de mest attraktive bøkene blir vanskeligere å oppdage. En undersøkelse av faglitteratur utgitt i innkjøpsordningen støtter dette. Slaattaa fant en tilnærmet halvering av utlånet av faglitteraturen etter

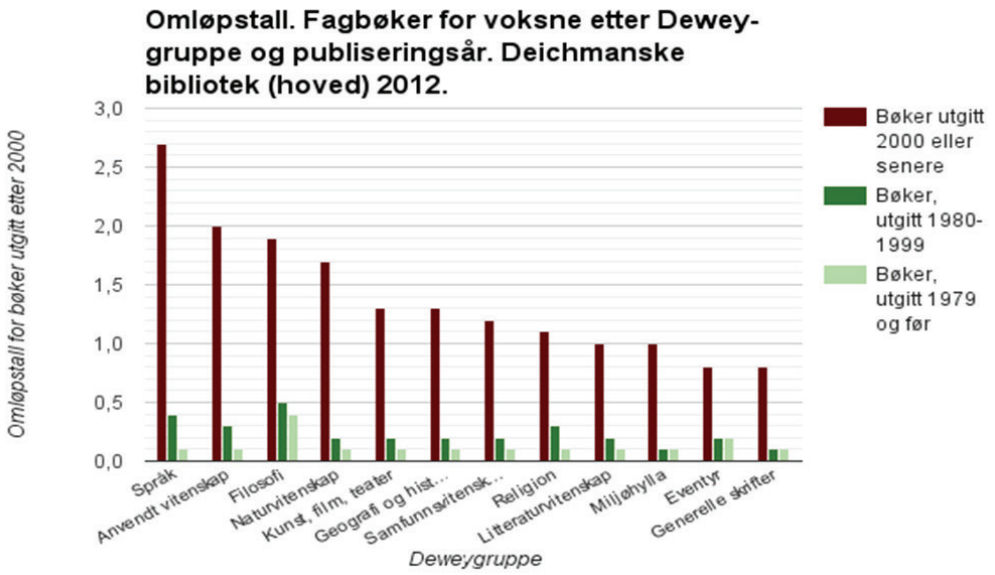

Figur 3. Omløp fagbøker for voksne på Deichmanske hovedbibliotek.
Kilde: Røgler (2015b). Omløpstall - eksempel fra Deichmanske hovedbibliotek, 22.06.2015. http://bit.ly/1MXnCRa

to år (Slaattaa, 2008). De eldre bøkene fortrenges av de nyere.

Det er også betydelige forskjeller mellom de store Deweygruppene. Nyere språkbøker skiller seg ut med en omløpshastighet på 2,7. Språk er trolig et fagområde der tilbudet i høy grad blir styrt av etterspørselen, både fra Oslos mange innvandrere og fra de mange som planlegger reiser og opphold i utlandet. Den mest standhaftige Deweygruppen er filosofi, mens generelle skrifter foreldes raskt. Forskjellene mellom hundregruppene er størst for de nye og minst for de eldste bøkene.

Praktiske konsekvenser

Samlingsutvikling er en kjerneaktivitet i biblioteket. Samlingsutvikling inkluderer systematisk planlegging, evaluering, innkjøp, kassering, fjernlån og formidling (Byberg, 2006). Samlingsutvikling er i sitt vesen dynamisk og endrer seg i takt med samfunnsutviklingen. Omløpstallene gir styringsinformasjon og bidrag til kunnskapsbaserte beslutninger på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå.

Kommunal planlegging
Omløpstallet kan betraktes som et operativt signal for kvaliteten på drift og samlingsutvikling i det enkelte bibliotek. Hvordan kan en biblioteksjef påvirke omløp, utlån og bestand? Lave omløpstall er et signal til ledelsen om at det er nødvendig å sette inn tiltak med kassering og samlingsutvikling. For å gjennomføre en kassering som er omfattende nok til at utlånet og omløpet øker, antyder Roy (1990) at mer enn ti prosent av bokstammen må kasseres. Så omfattende kassering forutsetter at biblioteksjefen har ansatte med både vilje og kompetanse. Endringsvilje kan fremmes ved systematisk arbeid med kunnskap, modeller og begreper. Oversettelsen av kasseringshåndboka CREW til norsk har økt kunnskapen om samlingsutvikling (Røgler, 2014b). For bibliotekarer skeptiske til kassering, har veien om omløpstallet vist seg særlig nyttig. Et eksempel fra en middels stor kommune viste dette. Biblioteksjefen brukte egen statistikk og beregnet omløpstallene brutt ned på hundregruppene i Deweys klassifikasjonssystem. Resultatene ble presentert og diskutert. Gjennom faglige samtaler og egne refleksjoner økte motivasjonen for kassering betydelig.

Mange biblioteksjefer opplever de norske innkjøpsordningene for litteratur som en form for påtvunget tilvekst. Mediebudsjettene har lenge vist en synkende tendens, noe som reduserer bibliotekets handlingsrom. I noen av de minste kommunene kommer opp til åtti prosent av tilveksten fra Kulturfondet (Røgler, 2014a). Resultatet er at biblioteket får en boksamling som er mer preget av statlig litteraturpolitikk enn av innbyggernes interesser og behov.

Utlånet påvirkes også gjennom åpningstider, markedsføring og innkjøpspolitikk. De minste kommunene har korte åpningstider. Ved å gjøre deler av åpningstiden ubemannet vil man kunne utvide åpningstiden betydelig. Når brukeren først har kommet til biblioteket, kan utstillinger, fronteksponering og andre formidlings- og markedsføringstiltak bidra til økt utlån. En dansk studie hvor tre folkebibliotek deltok, viste at bevisst bruk av utstillinger har stor betydning for utlånet. I prosjektet ble halvparten av de utstilte bøkene lånt ut (Astrup, 2014). En studie av folkebibliotekene i Queens, New York er et godt eksempel på hva eksponering og innkjøp av relevant litteratur kan bety for utlånet. Det første året økte sirkulasjonen med over førti prosent. Etter sju år var utlånet fordoblet (Sivulich, 1989). Som tidligere nevnt har også hyllehøyden en klar effekt på utlånet. Bøker som står i ansiktshøyde har høyere omløp (Banks, 2002).

Regional planlegging
Å bidra til å utvikle en kunnskapsbasert praksis er en naturlig oppgave for fylkesbibliotekene. På det regionale planet er det fylkesbibliotekene som har hovedansvaret for bibliotekutvikling. Fylkesbibliotekene spiller også en sentral rolle når det gjelder innsamling, kvalitetssikring og bearbeiding av bibliotekstatistikken. Evidens- eller kunnskapsbasert bibliotekpraksis (KBP) bygger på en kombinasjon av forskningsresultater, systematisk innsamlet statistikk og ansattes og brukeres erfaringskunnskap. Begrepet kunnskapsbasert favner altså bredere enn begrepet forskningsbasert. KBP i bibliotek er foreløpig lite utbredt i Norge, men dette er i ferd med å endre seg. Fylkesbiblioteket kan bruke utviklingen i omløpstallet til å måle "temperaturen" på bruken av samlingene i kommunene over tid. I kommuner hvor omløpstallet ligger lavt, kan det regionale nivået bistå biblioteksjefen med kompetanseutvikling og kasseringstiltak. Hjelpen kan komme i form av kurs, verksteder eller modellæring. Oversettelsen og til-

pasningen av CREW-manualen (Larson, 2011) til norske forhold har gjort det enklere å utvikle en felles kasseringspraksis (Røgler, 2014b).

Anvendelse, analyse og publisering av omløpstallet vil gi regionen økt kunnskap om samlingsutvikling og være med på å utvikle beste praksis i samlingsutvikling.

Statistisk Sentralbyrå publiserer detaljerte kommunedata i et eget rapporteringssystem, KOSTRA (KOmmune-STat-Rapportering)(Statistisk sentralbyrå, 2015b). Her finner man også utvalgte bibliotekdata som gjør det mulig å sammenligne eget fylke med andre for å kunne si noe om hva som er et rimelig nivå på omløpet i kommuner i samme KOSTRA-gruppe. KOSTRA inndeler norske kommuner i seksten grupper etter folkemengde, bundne kostnader og frie disponible inntekter. Grupperingen gjør det enklere å analysere og sammenligne forskjellene i omløpstall kommunene imellom. Ved å ha spisskompetanse på samlingsutvikling og statistisk analyse bidrar fylkesbibliotekene til den faglige samtalen og til å spre kunnskap om omløpstallet som operativ indikator.

Nasjonal planlegging
Nasjonalbiblioteket skal legge til rette for kompetanseutvikling og samarbeid. Fram til nå har dette hovedsakelig skjedd gjennom tildeling av prosjektmidler. Hastigheten på samfunnsendringene tilsier at dette arbeidet må økes i både omfang og forpliktelse. Det er behov for analyser og analyseverktøy som øker kunnskapen om bibliotekene. Det norske fagmiljøet har stort behov for å jobbe med utvikling av begreper og modeller, noe det er naturlig at det nasjonale nivået tar ansvar for. Nasjonalbiblioteket bør også oppfordre til bruk av normtall for å sikre et minimum av kvalitet på bibliotektjenesten.

Det er komplekse sammenhenger mellom kassering, kommunestørrelse, tilvekst og utlån, som sammen er med på å bestemme omløpstallet. Dypere analyser av disse sammenhengene er nødvendige for å få en bedre forståelse og utnyttelse av folkebibliotekenes samlinger. Vi vet at ulike medier har ulik levetid. Som følge av nye løsninger for strømming av musikk har utlånet av musikk i perioden 2008 til 2013 blitt halvert i Norge. Hvorvidt vi vil se en tilsvarende utvikling for e-bøker og papirbøker står åpent. Dette er en utvikling det er nødvendig å følge tett, ikke minst med henblikk på bibliotekvederlaget, som er en kompensasjonsordning for rettighetshavere.

Nasjonalbiblioteket, som også har ansvaret for den nasjonale bibliotekutviklingen kan iverksette tiltak spesielt innrettet mot litteratur med lavt omløp. Eksempelvis viser omløpet for voksne fagbøker at det er stort behov for ekstra formidlingstiltak. Analyse av omløpstallet er ikke bare interessant innenfor ulike medier. Også utviklingen og forskjellene mellom utlån til barn og voksne vil det være interessant å analysere på nasjonalt nivå.

Anbefalte omløpstall

Normer uttrykker målsettinger. Når vi foreslår norske normer for omløpstall, må vi ta utgangspunkt i dagens situasjon. Det norske biblioteksystemet er desentralisert. Hver kommune styrer sitt bibliotek. Normene kan derfor bare ha en rådgivende karakter. Skal normene bli tatt i bruk, må de oppleves som realistiske. De må beskrive problemer som kan løses innenfor en relevant tidshorisont, og de må knyttes til praktiske råd om mulige tiltak. Fordi omløpstallene ligger så lavt i Norge, har vi også vurdert empiriske data og anbefalinger fra andre land. Men vi må samtidig akseptere at forbedringer tar tid. Hvis kravene settes for høyt, vil normene ikke bli brukt. Vi har valgt et tidsperspektiv på fem år. Deretter bør terskelverdiene vurderes på ny.

	Forbedret (50 % kvartil)	**Eksemplarisk** (75 % kvartil)
Antall innbyggere	**Omløp**	**Omløp**
250,000+	3.33	4.12
100,000 - 249,999	2.92	4.75
50,000 - 99,999	2.98	4.12
25,000 - 49,999	1.77	2.97
5,000 - 24,999	0.94	1.42
Under 5,000	0.57	0.83

Tabell 4. Omløpstall for alle medier etter innbyggertall. Kilde: Texas State Library and Archives Commission et al., 2004 s. 8

Bibliotekmyndighetene i Texas har utviklet en differensiert modell. For det første blir bibliotekene plassert i grupper etter størrelsen på bibliotekdistriktet. I hver gruppe kan bibliotekene forholde seg til to

ambisjonsnivåer: forbedret og eksemplarisk. De to terskelverdiene fastsettes empirisk: de er rett og slett medianen og øvre kvartil innenfor den aktuelle gruppen. Kravene til omløpstall er nesten seks ganger høyere i de største distriktene.

For norske bibliotek anbefaler vi også en differensiert tilnærming. Sammenhengen mellom størrelse og omløpstall er sterk og entydig. Derfor er det rimelig å forvente høyere omløpstall i større bibliotek. I normsettingen ser vi bort fra de aller minste bibliotekene. Mange små bibliotek har så lavt utlån og så små ressurser at det gir liten mening å benytte omløpstallet som resultatindikator. Ut fra innbyggertallene fra 1. januar 2015 vil våre anbefalinger, som gjelder kommuner med mer enn ti tusen innbyggere, omfatte tre fjerdedeler av befolkningen.

Anbefalte omløpstall for hele boksamlingen etter kommunestørrelse og ambisjonsnivå:

	Minimum	Tilfredsstillende	Utmerket
Storbyer	1,0	1,5	2,0
Over 20 tusen	0,8	1,3	1,8
10-20 tusen	0,6	1,1	1,6

Tabell 5. Anbefaling for hele boksamlingen

Vi skiller mellom tre grupper av bibliotek: de fire storbyene, kommuner med mer enn tjue tusen og kommuner med ti til tjue tusen innbyggere. Innenfor hver gruppe foreslår vi tre terskler: et minimumsnivå, et tilfredsstillende nivå og et utmerket nivå. Vi skiller også mellom de viktigste medietypene. Det gir bibliotekarene bedre støtte i arbeidet med kassering og samlingsutvikling. Lave omløpstall er først og fremst et problem for det boklige materialet. Vi gir derfor en generell anbefaling for hele boksamlingen og dessuten for de fire viktigste delsamlingene: fag- og skjønnlitteratur for voksne og for barn. Alle tall gjelder førstegangsutlån.

I 2013 hadde Norge ett hundre og ti kommuner med mer enn ti tusen innbyggere. Når vi sammenligner omløpet med normene, finner vi bare en sjettedel av bibliotekene i kategorien *tilfredsstillende*, Tre av fem hadde oppnådd minimumsnivået, mens hvert fjerde bibliotek lå *under minimum*. Bare ett bibliotek kunne skilte med *utmerkede* omløpstall, Os som er en vestlandskommune med nitten tusen innbyggere (Tabell 6).

Terskelverdiene er basert på skjønn og ikke (som i Texas) på empiriske parametere. Problemet med parametere avledet av fordelingen er at de skaper nullsums-spill. Dersom ett bibliotek skal forbedre sin posisjon, må et annet synke ned. Halvparten av alle bibliotek vil for eksempel alltid ligge under medianen. Dersom ett bibliotek klarer å krysse medianen, vil et annet havne under. Vi har i stedet observert dagens netto omløpstall og valgt faste verdier som kan være oppnåelige for alle bibliotek i løpet av fire-fem år. Forslaget er dessuten basert på faste avstander mellom kommunegrupper og mellom ambisjonsnivåer.

	Under minimum	Minimum	Tilfredsstillende	Utmerket
Antall kommuner	27	63	19	1
Storbyer	Stavanger	Oslo, Bergen	Trondheim	-
Over 20 tusen	16 kommuner	23 kommuner	8 kommuner	-
10-20 tusen	10 kommuner	38 kommuner	10 kommuner	Os

Tabell 6. Fordeling av kommuner etter terskelverdier

Innbyggere	Barn skjønn MinTil-Utm	Voksen Skjønn Min-Til-Utm	Barn fag Min-Til-Utm	Voksen fag Min-Til-Utm
Storbyer	1,5 - 2,0 - 2,5	1,0 - 1,5 - 2,0	0,8 - 1,3 - 1,8	0,6 - 1,1 - 1,6
Over 20 tusen	1,3 - 1,8 - 2,3	0,9 - 1,4 - 1,9	0,7 - 1,2 - 1,7	0,4 - 0,9 - 1,4
10-20 tusen	1,2 - 1,7 - 2,2	0,8 - 1,3 - 1,8	0,7 - 1,2 - 1,7	0,4 - 0,9 - 1,4

Tabell 7. Anbefalte omløpstall for førstegangsutlån av bøker etter kommunestørrelse og ambisjonsnivå

Normene for de fire medietypene er etablert på tilsvarende måte.

Konklusjon

Hovedformålet med denne artikkelen er å undersøke og poengtere hvilket bidrag omløpstallet kan ha i utviklingen av det moderne bibliotek. Omløpstallet viser bruksverdien av en samling. I vår tid hvor hovedutfordringene er mangel på tid samtidig som det er overflod av informasjon, blir bruksverdien svært viktig.

Biblioteklovens reviderte formålsparagraf og "fireromsmodellen" har bidratt i fornyelsen av norske folkebiblioteks samfunnsoppdrag. Fokuset er mindre på fysiske samlinger og mer på aktivitet, inspirasjon, læring og biblioteket som møteplass.

Vi har gitt anbefalinger om normtall for norske folkebibliotek. Dette var viktig fordi vi mener normtall vil være en sentral og nødvendig metode og verktøy for å kunne realisere visjonen om det moderne bibliotek.

Normtall har potensial til å spille en viktig rolle som styringsredskap for biblioteksjefene. De anbefalte normene stiller betydelige krav til lederes vilje og evne til å ta i bruk prestasjonsmålinger som styrings- og utviklingsverktøy. Utviklingen av en mer kunnskapsbasert praksis stiller også økte kompetansekrav til alle ansatte. For ledelsen vil det være nødvendig med bred forankring og kompetanseutvikling av staben. Kunnskap om samlingsutvikling og normtall vil stå sentralt i dette arbeidet.

Forslaget til normer er første skritt i retning av å gjøre boksamlingene bedre tilpasset visjonen om det moderne bibliotek. Det er forsket forholdsvis lite på omløpstallet og forfatterne anbefaler at det gjøres videre empiriske studier og at normtallene revurderes når noen år har gått.

Referencer

Adler, PS & Borys, B (1996). Two Types of Bureaucracy: Enabling and Coercive. *Administrative Science Quarterly*, 41(1), 61–89.

Andersson, M (1994). *Det lokale bibliotek : afvikling eller udvikling*. København: Udviklingscenteret for folkeoplysning og voksenundervisning.

Astrup, MM (2014). *Fra ord til data til handling - Biblioteksformidling.* København: Allerød Biblioteker, Københavns Hovedbibliotek og Solrød Bibliotek. Lokaliseret 11.11.2015 på WWW: http://bit.ly/1LbFGzn

Banks, J (2002). Weeding book collections in the age of the Internet. *Collection Building*, 21(3), 113–119.

Bracknell Forest Library &, Information Service (2012). Library and Information Service Resource Management Policy and Standards. Bracknell. Lokaliseret 13.08.2015 på WWW: http://bit.ly/1MYTt3L

Byberg, L (red.). (2006). *Velge og vrake : samlingsutvikling i folkebibliotek.* Oslo: Biblioteksentralen.

Christiansen, A (2014, June 16). Deichman må kvitte seg med 300.000 bøker, CD-er og DVD-er. *Aftenposten*. Oslo. Lokaliseret 1.11.2015 på WWW: http://bit.ly/1kP27VW

Connaway, LS & Faniel, IM (2015). Reordering Ranganathan: Shifting User Behaviours, Shifting Priorities. *SRELS Journal of Information Management*, 52(1), 3–23.

Disher, W (2014). *Crash Course in Collection Development* (Second edition). ABC-CLIO.

Enger, A & Norge Kulturdepartementet. (2013). *Kulturutredningen 2014 : utredning fra utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 18. mars 2011 : avgitt til Kulturdepartementet 4. mars 2013* (NOU 2013:4). Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning.

Hibner, H & Kelly, M (2010). *Making a collection count : a holistic approach to library collection management*. Oxford: Chandos Publishing.

Höglund, A & Klingberg, C (2001). *Strategisk medieplanering för bibliotek*. Linköping: Janus.

Høivik, T (2015a). Bibliotekindeks Oslofjord - Fornyelser. Lokaliseret 09.11.2015 på WWW: http://bit.ly/1M96cO2

Høivik, T (2015b). Omløpstall i fem land. Lokaliseret 09.11.2015 på WWW: http://bit.ly/1WOE0Ie

Høivik, T (2015c) Hva styrer omløpstallet? Lokaliseret 12.11.2015 på WWW: http://bit.ly/1MM57Zy

Høivik, T (2015d). Norske omløpstall 2014. Lokaliseret 12.11.2015 på WWW: http://bit.ly/1MpzJ3N

Jones, C (2007). Maintaining a healthy library collection: the need to weed. Australasian *Public Libraries and Information Services* (APLIS), 20(4), 170–172.

Kirkhaug, R (2013). *Verdibasert ledelse : betingelser for utøvelse av moderne lederskap*. Oslo: Universitetsforl.

Koontz, C & Gubbin, B (2010). *IFLA Public Library Service Guideline*s. Berlin: Walter de Gruyter.

Kulturrådet (2015). Innkjøpsordningene for litteratur. Lokaliseret 5.11.2015 på WWW: http://www.kulturradet.no/innkjopsordningene

Larson, J (2011). *CREW Håndbok i samlingsutvikling for bibliotek.* (J. Røgler, Trans.). Drammen: Buskerud fylkesbibliotek. Lokaliseret 13.08.2015 på WWW: http://crewinorge.org/

Lov om folkebibliotek (folkebiblioteklоven) - Lovdata (1985). Lokaliseret 13.08.2015 på WWW: http://bit.ly/1HCCyli

Matthews, JR (2009). *The Customer-focused Library: Re-inventing the Library from the Outside-in*. Santa Barbara, CA, USA: ABC-CLIO.

Moore, N (1989) United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris (France). General Information Programme... (1989). *Measuring the Performance of Public Libraries*. A Draft Manual. Lokaliseret 13.08.2015 på WWW: http://bit.ly/1GYhcyR

Naper, C (1996). *Lesestoff eller hyllefyll? : innkjøpsordningen for ny norsk skjønnlitteratur.* Oslo: Statens bibliotektilsyn og Norsk kulturråd.

Nasjonalbiblioteket (2015). Statistikk for norske folkebibliotek. Lokaliseret 13.08.2015 på WWW: http://bit.ly/1raS7rM

National Acquisitions Group (2007). *Supply specification – best practice for public libraries | National Acquisitions Group*. Lokaliseret 13.08.2015 på WWW: http://bit.ly/1LbFPmD

Pors, NO (1994). *Tilgængelighed og græsning : om bibliotekernes brugere, materialer og servicekvalitet*. Ballerup: Danmarks Biblioteksforenings Forlag.

Røgler, J (2015a). Revisjon folkebibliotekstatistikken - invitasjon til innspill og kommentarer. Lokaliseret 13.08.2015 på WWW: http://bit.ly/1WU2nPq

Røgler, J (2015b). Omløpstall - eksempel fra Deichmanske hovedbibliotek, Lokaliseret 13.10.2015 på WWW: http://bit.ly/1MXnCRa

Røgler, J (2014a). K-fonds andel av tilveksten. Lokaliseret 13.08.2015 på WWW: http://bit.ly/1Y6lY1l

Røgler, J (2014b). The Case for Weeding: The Buskerud Bandits' Contribution to a Knowledge-Based Discarding Practice in Norwegian Public Libraries. *Journal of Library Administration*, 54(5), 382–402.

Roy, L (1990). Weeding Without Tears. *Collection Management*, 12(1-2), 83–93.

Sivulich, KG (1989). How We Run the Queens Library Good (and Doubled Circulation in Seven Years). *Library Journal,* 114(3), 123–27.

Slaattaa, T (2008). *Evalueringsrapport : innkjøpsordningen for sakprosa*. Universitetet i Oslo, Institutt for medier og kommunikasjon.

Slote, SJ (1997). *Weeding Library Collections: Library Weeding Methods*. Englewood: Libraries Unlimited.

Statistisk sentralbyrå (2015a). Kultur og tidsbruk - Tabell 6.6. Utgitte bøker og småtrykk. Lokaliseret 11.11.2015 på WWW: http://bit.ly/1MM54gq

Statistisk sentralbyrå (2015b). KOSTRA. Lokaliseret 10.11.2015 på WWW: http://www.ssb.no/offentlig-sektor/kostra

Styrelsen for bibliotek og medier (2010). Folkebibliotekerne i vidensamfunnet : rapport fra Udvalget om folkebibliotekerne i vidensamfundet. København: Styrelsen for bibliotek og medier. Lokaliseret 15.11.2015 på WWW: http://bit.ly/2164MLP

Texas State Library and Archives Commission, Texas Library Association, & Joint Task Force on Public Library Standards and Accreditation (2004). *Texas public library standards* (2014 revisions). Austin, Tex.: Texas Library Association. Lokaliseret 13.08.2015 på WWW: http://bit.ly/1WU2MRX

Thorsen, L (2015, October 14). Aldrig før har Københavns biblioteker destrueret så mange bøger. *Politiken*. Lokaliseret 11.11.2015 på WWW: http://bit.ly/1G4T1y5